

Zeboxon MUSAYEVA,

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti katta o'qituvchisi

E-mail: Zeboxon121212@mail.ru

F.f.d, dotsent D.Saidqodirova Taqrizi asosida

THE CONCEPT OF PRAGMATICS AND ITS SIGNIFICANCE IN THE COMMUNICATION PROCESS

Annotation

This article examines the study of pragmatics, which is one of the relatively new fields of linguistics, and interprets the definitions that scientists around the world have given in relation to pragmatics and pragmalinguistics, as well as the tasks they currently perform in the process of learning a language.

Key words: syntactics, semantics, communication, pragmatics, speech acts, linguistic pragmatics, pragmatic competence.

ПОНЯТИЕ ПРАГМАТИКИ И ЕЕ ЗНАЧЕНИЕ В КОММУНИКАЦИОННОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация

В этой статье рассматривается изучение прагматики, которая является одной из относительно новых областей лингвистики, и интерпретируются определения, которые ученые всего мира дали в отношении прагматики и прагмалингвистики, а также задачи, которые они выполняют в настоящее время в процессе изучения языка

Ключевые слова: синтактика, семантика, коммуникация, прагматика, речевые акты, лингвистическая прагматика, прагматическая компетентность.

PRAGMATIKA TUSHUNCHASI VA UNING MULOQOT JARAYONIDA AHAMIYATI

Annotatsiya

Ushbu maqolada tilshunoslikning nisbatan yangi sohalaridan biri bo'lgan pragmatikaning o'rganilishi va dunyo olimlarining pragmatika va pragmalingvistika yuzasidan bergan ta'riflari, hamda hozirgi kunda til o'rganish jarayonidagi vazifalari talqin qilinadi

Kalit so'zlar: Kalit so'zlar: sintaktika, semantika, muloqot, pragmatika, nutq aktlari, lingvistik pragmatika, pragmatik kompetensiya.

Kirish. Dunyoda turli millat va elatlar istiqomat qiladi. Ularning qarashlari, maqsadlari, tillari xatto fikrlashlari turli xil. Tilshunoslik sohasi esa aynan shu millat va elatlarning o'ziga xos bo'lgan tili, muloqot shakllari va uslublarni o'rganib kelmoqda. Tilshunoslikning nisbatan yangi sohalaridan biri bo'lgan pragmatikaning muhim jihatlari va til o'rganish borasida tutgan o'rni borasida izlanish o'tkazish muhim deb sanadik. Inson nutqiy faoliyatidagi masalalarni o'rganish tilshunoslik sohasida ilmiy va nazariy ahamiyat kasb etadi. Shu bois nutq faoliyati jarayonida pragmatikaning tutgan o'rni beqiyos.

Metodlar. "Pragmatika"- shunday so'zlardan biriki, go'yo biror bir butunlay o'ziga xos va texnik tushuncha xaqida gap ketayotgandek taassurot uyg'otadi, ammo aslida esa uning yagona va aniq ma'nosi yo'q. Ushbu atamani o'rganish g'oyasi Charlz Morris va keyinchalik Rudolf Karnap tomonidan ilgari surilgan, va ushbu tashabbus asosan pragmatika, sintaksis [yoki "sintaktik"] va semantikani bir-biridan farqlashga qaratilgan edi. Morrisning ushbu eng qadimgi tafovut formulasiga binoan, sintaks "belgilarning bir biriga bo'lgan rasmiy munosabatini", semantika esa "belgilarning ushbu belgilar qo'llaniladigan ob'ektlarga munosabatlarini" va o'z navbatida pragmatika "belgilarning tarjimonlarga munosabatini" o'rganadigan soha deya tasniflangan edi.

Ammo ko'p o'tmay, pragmatika va semantika o'rtasidagi farqlov qoniqarsiz deya izohlandi. Masalan, qat'iy aytganda, yuqoridagi ta'riflardan pragmatika semantikaning bir sohasi ekanligi kelib chiqadi, chunki belgilar tarjimonlar uchun aniq "qo'llaniladi". Keyinchalik Morris bu ta'rifni o'zgartirdi va pragmatikani "semiotikaning belgilarning kelib chiqishi, ishlatilishi va ta'sirini o'rganadigan bo'limi" deb qayta ta'rifladi. Kamp, Morrisning pozitsiyasidan kelib chiqib bu sohada tadqiqot qilgan keyingi mualliflarga ta'sir qilgan ta'rifni berdi: Agar tadqiqot jarayonida so'zlovchiga yoki umuman olganda, til foydalanuvchisiga aniq murojaat qilinsa, biz buni pragmatika deb tasniflaymiz, agar biz tildan faqatgina iboralar va ularning tavsiflovchilarini ajratib olsak va tahlil qilsak, biz semantika sohasidamiz. Va nixoyat agar biz agar tavsiflarni ham alohida ajratib olsakda va faqat ifodalar orasidagi munosabatlarni tahlil

qiladigan bo'lsak, biz [mantiqiy] sintaksisdamiz. Yuqorida qayd etilgan uchta qismdan tashkil topgan til haqidagi butun fan "semiotika" deb ataladi[1]. Tilshunoslikning amaliy tarmoqlaridan biri bo'lgan pragmatika til birliklarini nutq egasining kommunikativ niyati va nutqiy vaziyat bilan uzviy bog'liqlikda o'rganadi. Pragmalingvistikaning asosiy maqsadi nutq faoliyati samaradorligini, nutqning tinglovchiga kommunikativ ta'sirchanligini oshirishdir. Shuning uchun pragmalingvistika kommunikantlar, nutqning lisoniy va nolisoniy omillari, nutq faoliyatining samarali usullarini ishlab chiqish kabi masalalarga e'tibor qaratadi[2].

Natijalar va munozara. Pragmatika va pragmalingvistika farqli jihatlari esa, pragmatika amaliyoti va kommunikatsiya jarayonlarini o'rganib, tilning insonlar orasidagi muloqotlar va mazmuni bilan bog'liq bo'lgan aspektlariga e'tibor qaratadi. Pragmalingvistika esa, tilning o'ziga xos tuzilishini va amaliyoti tushuntiradi. Ikki yo'nalish ham insonlar o'rtasidagi tilning amaliyoti va ta'siri bo'yicha foydalanishadi va bir-birini qo'llab-quvvatlaydi[3]. Hakimov esa pragmatika belgining insonga ta'siri, uning fikrlash uslubiga, axloqiga, his tuyg'usiga ta'sirini o'rganadi deb ta'kidlaydi[4]. Tilshunos olim Kolshanskiyning ta'kidlashicha, so'zlovchi sub'yekt histuyg'ulariga xos xususiyat belgilardan ajralgan ma'lum bir axborotni ifoda etishi mumkin emas. Nutq mazmuniga hamohang his -tuyg'u va barcha baholar konkret tinglovchiga qaratilgan bo'ladi. Ana shu tinglovchi uchun qaratilgan sub'yekt nutqiga mos munosabat belgilari-nutqdagi barcha bo'yoqlar yaxlit tarzda pragmatika deb nomlanadi. Ta'riflar va qarashlar turli bo'lishiga qaramay pragmatika nutqni samarali amalga oshirishda va muloqot jarayonlarida juda katta ahamiyat kasb etadi. butun dunyo olimlari o'z qarashlari bilan bo'lishib borayotganligi barobarida O'zbek olimlari ham o'z ilmiy qarashlarini va izlanish natijalarini biz bilan bo'lishib kelmoqdalar. O'zbek tilshunosligida xozirga qadar bir necha olimlar ish bolib borgan bo'lishlariga qaramay, pragmalingvistik tadqiqotlarning taraqqiy etishi va o'rganila boshlashida SH. Safarovning xissasi ulkan. Olim o'tgan asrning 80-yillaridan boshlab o'zbek olimlari va tilshunoslari diqqat markazini bu masalaga qaratishlarida turtki bo'la boshladi.

Uning pragmatik lingvistik sohasida yozilgan qo'llanmasi, butun jahon olimlarining bu sohada fikrlari va qarashlarini o'rganib chiqish, o'xshash va zid ta'riflarni tadqiq qilish va bir umumiy fikrni o'rtaga tashlashda muhim ahamiyat kasb etdi.

Olimning pragmatik lingvistik sohasida ushbu uzoq yillik izlanishlari va xulosalaridan kelib chiqib xosil qilgan qarashlari quyidagicha: "pragmatika tilshunoslikning alohida sohasi bo'lib, uning tadqiqot doirasiga muloqot jarayonida lisoniy birliklarni tanlab olish, ularni qo'llash hamda ushbu qo'llanishdagi birliklarning muloqot ishtirokchilariga ta'siri masalalari o'rganiladi. Ushbu qoidalar kommunikatsiya shart-sharoitlariga nisbatan, keng ma'nodagi kontekst sifatida o'rganiladi. Lisoniy hodisalarning bu yo'sindagi tahlili ularning qo'llanishidagi u yoki bu muhitda mavjud bo'lgan to'siqlar, chegaralanishlarni ham aniqlashga imkon beradi. Lingvistik tahlilning asosiy goyasi ham lisonning tabiatini uning amaliy faoliyatda qo'llanishiga nisbatan yoki boshqacha aytganda, bajarayotgan vazifasi doirasida aniqlashdir. Aynan vazifa (funksiya) tushunchasi lison tahliliga pragmatik yondashuvning poydevoridir[6]. Pragmatika va pragmatik lingvistik til o'rganish sohasidagi ikki xil konseptdir. Ularni tushunish uchun, ularni bir-biridan farq qiluvchi shakllarda ko'ramiz:

Pragmatika, til matnlarining ko'rsatilgan ma'nosi va ma'nolari orasidagi aloqani o'rganuvchi tadqiqot yo'nalishi. Til o'rganish jarayonida, pragmatika, so'zlar va matnlar orasidagi mazmun, mazmunning foydalanuvchisi va mazmunning ma'no va qatlamalari orasidagi munosabatlarni tushunishga yordam bera oladi. Pragmatika, tilning ilmiy tushunchalari bilan birga, tilning amaliyoti, o'zaro aloqasi, va so'zlar ma'nolari o'rtasidagi mustamlakalarni tushunish va tahlil qilishda ishlatiladi[7].

Pragmatik lingvistik, tilning ma'nosi va mazmuni bilan birga, matnlar orasidagi amaliy mazmunning o'rganilishi va tushuntirilishi bilan shug'ullanadi. Pragmatik lingvistik, so'zlar va matnlar orasidagi o'zaro aloqani o'rganish, so'zlar va ifodalar orasidagi aloqani tushunish, insonlar o'rtasidagi kommunikatsiyani tahlil qilishga yordam bera oladi. Pragmatik lingvistik, til o'rganilgan odamlarni turli til birliklari, dialektlar, so'zlash joylari va kontekstlar orasida ma'no va mazmunlarni nazariy va amaliy ravishda tushunishga tayyorlashda ishlatiladi[8].

Pragmatik lingvistik tilshunoslikning mustaqil sohasi sifatida ajratish va uning o'rganish obyekti, predmetini aniqlash uchun lisoniy birliklarning turli kommunikativ muhitda pragmatik qiymati, «bahosi», mundarijasining namoyon bo'lishini ta'minlovchi omillarni izlamoq darkor. Lisoniy birliklarning har qanday sharoitda namoyon bo'ladigan belgilari ularning ontologik va vazifaviy (funktional) xususiyatlari namunasi. Pragmatik lingvistik tadqiqot metodologiyasi, birinchidan, o'z falsafiy asosiga ega bo'lishi kerak bo'lsa, ikkinchidan, xuddi shu xususiyatlarni (ontologik va vazifaviy) aniqlash imkoniyatini yaratmoqchi lozim. Bunday metodologiyaning tayanch nuqtasi xizmatini, so'zsiz, faoliyat tamoyili yoki umuman faoliyat falsafasi o'tashi mumkin. Faoliyat kategoriyasining lingvistik tadqiqotlarda asosiy metodologik tamoyil sifatida qabul qilinishi kommunikativ tizimning tarkibiy qismlari, ularning tuzilishi, lisoniy va nolisoniy mohiyati haqida batafsilroq bilimga ega bo'lish imkonini yaratadi. Muloqot jarayonining faoliyat tamoyili nuqtai nazaridan yoritilishi pragmatik lingvistik nazariy libos kiydirish bilan bir qatorda, olamni bilish va lisoniy faoliyatning tutashganligini isbotlovchi dalillar topishga zamin hozirlaydi. Axborot almashinuvini taqozo etuvchi nutqiy muloqot hissiy va ratsional (oqilona) bilish harakatlarining o'zaro aloqasi natijasidir[9].

Pragmatika va pragmatik lingvistik, til o'rganish sohasidagi muhim konseptlar bo'lib, insonlar o'rtasidagi kommunikatsiyada qanday ma'noda so'zlashganligi, so'zlar va so'zlashish usullarining insonlar orasidagi mazmuni va mazmun tushunchalariga o'tishini o'rganuvchi ilmiy dissiplinlar hisoblanadi. Pragmatika, so'zlashishda aks etadigan tushunchalarga, so'zlar va gaplar

orasidagi bog'lanishni o'rganadi. Insonlar orasidagi o'zaro aloqalarda so'zlashgan paytda, so'zlar qanday ma'noda ishlatilayotganligi, ularning ma'nosi va mazmuni, xabar o'tkazish usullari, odamlarning fikrlarini ifodalash xususiyatlarini o'rganadi. Pragmatika, tilni funksional bo'yicha o'rganadi, ya'ni tilni amaliyotda qanday ishlatish, mazmuni, mazmun va ma'nosi qanday o'zgaruvchanliklar ko'rsatadi[11].

Pragmatika til o'rganishda o'rganuvchilar bilishi muhim bo'lgan omillardan biridir. Kasper va Rouzning so'zlariga ko'ra, pragmatika o'z navbatida tushunish va til faoliyati (lingvistik faoliyat)ni yaratishni anglatadi. Eng muhimi, ikkala atama ham lingvistikada muloqotga kirishidagi ikki muhim tarkibiy qismlardan sanaladi. Ta'kidlab o'tish joizki, pragmatik bilimning tanqisligi o'quvchilar uchun ba'zi muammolar tug'diradi. Bu borada Kohening qarashlari ham juda yaqin. O'quvchilar leksik birliklar va grammatik tuzilmalarni juda yaxshi o'zlashtirgan bo'lishlari mumkin, ammo shunda ham biror bir ma'lumotni(niyatlarini) to'g'ri yetkazishda muvaffaqiyatsizlikka uchrashlari sodir bo'lishi mumkin bo'lgan jarayon. Bu esa pragmatik va funksional bilimlarni yetarlicha egallamaganliklaridan dalolatdir. Til o'rganishda ma'daniyatning ham alohida o'rni borligini inobatga olgan holda "Pragmatika-til va ma'daniyatning o'zaro to'qnashuvidir" deydi Kohen o'z ilmiy ishida[11].

O'rganilayotgan til pragmatikasini o'qitishning ahamiyati va muhim jihatlari

Hozirgi kunda xorijiy tillar pragmatikasini o'qitishning ahamiyatini o'rganish bo'yicha ko'plab tadqiqot ishlari amalga oshirib kelinmoqda. Masalan bu borada Taguchi oxirgi 30 yil ichida xorijiy tillar pragmatikasini o'qitish doirasida 58 dan ziyod ilmiy ishlarga mualliflik qildi. Ushbu keng qamrovli tadqiqotning xulosalaridan biri shundaki, pragmatikani izchil o'qitilish natijasida xorijiy til o'rganuvchilarining bilim va ko'nikmalari samarali o'sib boradi. Shuning uchun o'qituvchilarning bilim berishdagi hissalarini e'tiborsiz qoldirib bo'lmaydi, chunki pragmatikani mustaqil o'rganish talabalar uchun qiyin bo'lishi mumkin[11]. Bundan xulosa qilish mumkinki, pragmatika bosqichma bosqich egallab borilishi va mustahkamlanishi zarur bo'lgan jarayon deb ayta olamiz. Malakali mutahassis bo'lib yetishish va tildan samarali foydalanish uchun til o'rganuvchisiga lingvistik shakl va ma'nolardan ko'ra ko'prog'ini bilish mas'uliyati yuklatiladi. Pragmatik ko'nikmalarni egallash uchun til bilan tanishish etarli emas. Kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, til o'rganuvchilarining pragmatikani o'rganishga katta ehtiyojlari bor. Pragmatikani o'qitishning asosiy maqsadi talabalarga duch keladigan vaziyatlar uchun ijtimoiy jihatdan maqbul tilni topishga yordam berishdir[12]. Kenel va Svenning fikricha, til o'rganish murakkab jarayondir. Xorijiy tilni o'rganishda talabalar to'rt turni o'z ichiga olgan kommunikativ kompetentsiyasini rivojlantirishlari kerak. Bular grammatik, diskursiv, strategik va pragmatik kompetentsiyalar.

Xulosa. Pragmatika – bu til foydalanuvchilarining til birliklariga bo'lgan munosabatini anglatadi, undagi xususiyatlar esa tilshunoslikning dolzarb masalalaridan bo'lib qolmoqda. Shu o'rinda qo'shimcha ravishda aytib o'tish kerakki, tilshunoslikdagi pragmatika tushunchasi faqatgina til birliklarining pragmatikasi tushunchasini o'z ichiga olmaydi balki muloqot jarayonida muloqot vakillarining malaka, ko'nikma hamda ma'daniyatlarini bilan ham bog'liq bo'lgan jarayondir. Chunki, muloqot tushunchasi gapirish, gaplashish tushunchalaridan ancha kengdir. Gapirishdan farqli o'laroq, muloqot qila olish ko'nikmasiga ega bo'lgan shaxslar atrofda gapirish bilan muloqotga kirisha olish bilan ular: Tushunish va qabul qilish; Atrofdagi insonlarning fikriga munosabat bildirish; Boshqalar bilan suhbat qilganda bardosh bilan odob saqlash ko'nikmasiga ega bo'ladilar.

Demak, muloqot faqatgina ikki insonning suhbat bo'lib qolmay, balki tushunish hamda munosabat bildira olish jarayonlarini ham o'z ichiga oladi. Bunda esa pragmatik ko'nikmalarning hamda nutq aktlarining o'rni sezilarli.

ADABIYOTLAR

1. J. R. Searle, F. Kiefer, and M. Bierwisch (eds.), *Speech Act Theory and Pragmatics*,
2. Pardayev A, S O'zbek tili yordamchi so'z turkumlarining lisoniy tizimdagi o'rni va lingvopragmatikasi, Toshkent-2017
3. Maslova A. Yu. Vvedenie v pragmatik lingvistik. – M., 2010.

4. M.Xakimov. O'zbek pragmalingvistikasi asoslari , Akademnashr 2013
5. Zebokhon Musaeva Muzaffarovna. (2022). PRAGMATICS AND SPEECH ACT THEORY. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 10(6), 368–373. Retrieved from <https://giirj.com/index.php/giirj/article/view/3586>
6. Safarov Sh. Pragmalingvistika.-Toshkent:O'zME, 2008
7. Pardayev Z. Pragmatik lingvistika. – Samarqand, 2013.
8. Gaziyeva M.M. Mulokot jarayonida prosodik vositalarning lingvopragmatik xususiyatlari – Farg'ona, 2018.
9. A. Vosiljonov, Pragmalingvistika va uning tahliliy shakllanish tarixi, 2022. 10.Петров, В. В. Философия, семантика, прагматика,1985
10. Cohen, Andrew D. The teaching of pragmatics by native and nonnative language teachers: Adam Mickiewicz University, Kalisz SSLT 6 (4). 2016. 12.Pirogova, Nadezhda, The role of pragmatic competence in English language teaching.Apuntes Universitarios; Tarapoto Том 12, Изд. 3, (2022):